

2010 m. gruodžio 1 d. Lietuvos kultūros tyrimų instituto salėje įvyko konferencija „Ornamento istorijos tyrimai“, skirta Lietuvoje tik fragmentiškai tyrinėtam ir menkai

sistemintam šalies istorinio ornamento paveldui.

Su ornamentu susiduriame kiekvienoje plastinės kūrybos srityje – architektūroje, skulptūroje, grafikoje, tapyboje, taikomojoje dailėje. Dekoras – vienas svarbiausių elementų, išreiškiančių epochos estetinį pojūtį. Juo remiantis daug galima papasakoti apie istorinio laikotarpio skonį, grožio poreikį, kultūrinę įtaką. Tačiau nepaisant iškalbingų ornamento elementų, kol kas mažai tyrinėti skirtingais laikotarpiais plitę profesionaliosios dailės raštai ir dekoru motyvai buvo aptarti tik kitai problematikai skirtuose menotyrininkų darbuose. To nepasakysi apie liaudies dailės puošybą, kuri neblogai pažįstama kultūrinei visuomenei, nes visą XX a. buvo nuolatinis tautodailės specialistų tyrinėjimų objektas, publikuotas specializuotuose leidiniuose.

Tad nekantraudami laukėme pirmosios profesionaliosios dailės ornamentikai skirtos konferencijos. Vienuolikoje pranešimų buvo analizuota įvairių dailės sričių ir laikotarpių puošyba – nuo bendresnių sienų ornamentų, knygų iliustracijų, bažnytinių paveikslų aptaisų, vargonų prospektų ir metalinių kryžių dekoru apžvalgų iki išsamios pavienių puošybos motyvų analizės. Ornamentikos teorijų istorinę panoramą savo pranešime pateikė pagrindinė konferencijos organizatorė dr. Aleksandra Aleksandravičiūtė, susitelkusi į XIX–XX a. mąstytojų nuostatas – nuo filosofų Immanuelio Kanto ir Wilhelmo Worringerio minčių iki dekoratyvinės dailės teoretikų Aloiso Rieglio, Ernsto Gombricho ir André Grabario teorijų ornamento klausimais.

Mokslininkus domino dekoru elementų specifika sienų tapyboje. Dr. Giedrė Mickūnaitė iškėlė tapybos fragmento ir pastato paskirties sąveikos aktualumą. Ar gali funkcijos ir vaizdo santykis, kuriuo remiantis analizuojami siužetiniai religiniai vaizdai, tapti išeities tašku tyrinėjant bažnyčių sienų tapybos ornamentiką? Tokią problematiką dailėtyrininkė kėlė remdamasi fragmentiškai išlikusiu XV–XVIII a. Lietuvos bažnyčių (Trakų, Vilniaus misionierių vienuolyno, Alytaus, Čekiškės, Joniškio, Pakruojo ir kt.) dekoru. Dr. Dalia Klajumienė, surinkusi gausią ikonografinę medžiagą apie XIX a. pabaigos – XX a. pradžios Vilniaus interjerų modernio stiliaus puošybą, priėjo išvadą, kad šio laikotarpio sienų dekore vyravo trafaretinė tapyba, štampuoti lipdiniai ir sienų apmušalais dengtos plokštumos, dažnai derinamos su istorizmo stilistikos puošyba. Be to, menotyrininkės nuomone, privačių namų savininkai lanksčiau reagojo į skonio kaitą ir formos naujoves nei visuomeninių pastatų puošėjai, kurie dažniau rinkdavosi istorizmo stilistiką.

Lietuvos bažnyčių paveikslų barokinių aptaisų ornamentiką aptarė dr. Regimanta Stankevičienė, atsiribojusi nuo aptaisų kilmės ir funkcijos (šie klausimai anksčiau buvo nagrinėti kitų dailėtyrininkų ir pačios R. Stankevičienės). Gausia ikonografinė medžiaga vaizdžiai iliustravusi XVII–XVIII a. paveikslų aptaisų puošybos kaitą, pranešėja atkreipė dėmesį į aptaisų dekoru ir to laikotarpio ornamento auksakalystėje, tekstilėje, drožyboje bendrus motyvus. Šiuo aspektu Lietuvos bažnyčių paveikslų aptaisų ornamentika dar nebuvo analizuota. Dr. Girėnas Povilionis pranešimo objektu pasirinko XVIII a. antrosios pusės – XX a. pradžios Vilniaus vargondirbystės mokyklos vargonų prospektų puošybą, aprėpiančią baroko bei rokoko ornamentikos sklaidą ir įrodančią Vilniaus vargonų dekoru meniškumą ir savitumą. Jurgita Pačkauskienė apžvelgė XIX a. antrosios pusės – XX a. pirmosios pusės kapinių statinius – ketaus antkapinių kryžių, koplytėlių ir tvorų liejinių ornamentiką. Pasak autorės, Lietuvos kapinėse galima aptikti tiek įvežtinių, tiek

vietinės gamybos dirbinių, kurių ornamentai ir siluetai atkartoja neostilių puošybą, iš bendros ketaus dirbinių visumos išsiskirdami religiniais simboliais.

Ornamento motyvai migravo iš profesionaliosios dailės į įvairias liaudies dailės sritis – tokią istorinės dailės ornamentų sklaidą savo pranešime pateikė dr. Elvyra Usačiovaitė, įžvelgusi renesanso ir baroko motyvus XIX a. lietuvių liaudies dailės ornamentikoje. Aptariamojo laikotarpio lietuvių liaudies dirbinių puošyba, anot pranešimo autorės, yra daugiasluoksnė, pasižyminti raštų įvairove – čia susipynė ikirikikščioniškojo paveldo ir europinės kilmės elementai. Supaprastintos augalų puokštės vazose, akantų motyvai, augalų šakos – būtent tie puošybos elementai patvirtina renesanso ir ypač baroko populiarumą lietuvių liaudies mene.

Stilizuoti liaudies dailės, ypač tekstilės, raštai antrą gyvenimą išgyveno ir įvairiose profesionaliosios dailės srityse, siekusiose tautinio kolorito. Tokiu aspektu liaudies tekstilės ornamentų interpretacijas aptarė šių eilučių autorė. Liaudies tekstilės ornamentai tarp tautinio stiliaus puoselėtojų ypač buvo populiarūs XX a. tarpukariu. Būta įvairių tekstilės populiarumo priežasčių, tačiau negalima nesutikti su dailės istoriku ir muziejininku Pauliumi Galaune, pažymėjusiu išskirtinę audimo vietą liaudies kūryboje ir teigusiu, kad „audinys ir daina, galima sakyti, yra tos formos, į kurias seniausios galdynės laikais išsiliedavo estetinis vidujinis pasaulis. Audinių raštuose, jų spalvų darne, lyg dainoje išliko ir skamba įvairiausių amžių ir įvairiausių atgarsių buvusios kūrybiškos galios, atsispyrusios prieš nepermaldaujamą, viską naikinantį laiką, aidai“*.

Ornamento vaidmenį knygos mene atskleidė dr. Jolitos Liškevičienės ir Sandros Kuliešienės pranešimai, skirti seniesiems Lietuvos spaudiniams. J. Liškevičienė apžvelgė XVI a. pabaigos – XVII a. pirmosios pusės lietuviškų knygų dekorą, aptarė jų apipavidalinimo schemas. Suradusi analogiškai iliustruotų leidinių kitų šalių knygų mene autorė teigė, kad leidinių ornamentai – svarbūs Lietuvos kultūrinių ryšių su kitais kraštais liudininkai. S. Kuliešienė, įsigilinusį į senosios lietuviškos knygos iliustracijas, pabrėžė, kad lietuviškos knygos apipavidalinimas per amžius kito nedaug, nors ir pasižymėjo individualiais, tik Lietuvai būdingais bruožais. Vinječių piešinys XVI–XIX a. keitėsi nuo ornamentinio iki siužetinio, frontispisuose plito figūriniai Nukryžiuotojo motyvai ir evangeliniai siužetai.

Tekstilės žinovė dr. Gražina Marija Martinaitienė pranešimo objektu pasirinko Lietuvos liaudies dailėje itin populiarių tulpės motyvą, siekdama išsiaiškinti jo kilmę, gamtinį pirmavaizdį ir sklaidą taikomojoje dailėje. Pranešimo objektas – neatsitiktinis, jau ištisus dešimtmečius neduodantis ramybės tiek etnografams, tiek profesionaliosios dailės specialistams. Anot pranešėjos, šio ornamentinio augalo kilmę galima nustatyti tik hipotetiškai, nes motyvo pirmavaizdziai galėjo būti ir laukų žolynai (varpelis, laukinė lelija), ir didikų oranžerijose augintos kitos gėlės (lelijos, tulpės, vilkdalgiai). Menotyrininkė darė prielaidą, kad lietuviškas tulpės motyvas galėjo būti nusižiūrėtas nuo elitinės ir ypač bažnytinės tekstilės – audinių, siuvinėtų darbų.

Konferencijos, padariusios pradžią istorinės puošybos analizei, pranešimų problematikos įvairovė patvirtino ornamento dailėje svarbą ir tolesnių jo tyrinėjimų būtinybę.

Lijana Šatavičiūtė

* P. Galaunė, *Lietuvių liaudies menas*. Kaunas, 1930. 260.